

ВТРАЧЕНІ МОЗАЇКИ ТА ФРЕСКИ МИХАЙЛІВСЬКОГО ЗОЛОТОВЕРХОГО СОБОРУ У КИЄВІ

Ф. М. Проданюк, кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри філософії та культурології

А. О. Корчінська, студентка

Київський національний університет технологій та дизайну

Ключові слова: мозаїки, фрески, Михайлівський Золотоверхий собор, Київ, столиця, монументальне живопис України, мистецтво, більшовики.

В енциклопедичних словниках ми можемо знайти декілька визначень поняття мозаїка. Наведемо найбільш поширене його тлумачення. Мозаїки (від латинського *musivum* – присвячені музам) – сюжетні або орнаментальні композиції, виконані з природних кольорових каменів, смальти, керамічних плиток, кольорових емалей поверх випаленої глини, давня техніка виконання настінних панно, оздоблення підлог. Мозаїку набирають зі шматочків каменю чи смальти одного розміру та керамічних плиток, каменю або смальти різного розміру; іноді застосовують плитки, вирізані за шаблонами [1].

В добу феодалізму техніка мозаїки була привнесена на територію сучасної України з Візантійської імперії, яка на той час відзначалася високою художньою довершеністю даного виду монументального живопису. Збереження цих пам'яток періоду України-Русі має не лише наукове, але й практичне значення. Адже, вони належать до культурної спадщини нашого народу.

Фреска – зразок монументального живопису, який виконаний водяними фарбами по сирій штукатурці. Фарби розводять чистою або вапняною водою. За технікою виконання фрески прийнято розрізняти на два наступні види: *Buon fresco* та *a secco* [11].

Мета наукового дослідження – це аналіз причини руйнування більшовиками Михайлівського Золотоверхого монастиря у Києві та вивезення на територію Росії фресок та мозаїк з даного собору у 1937 р.

На початку 1930-х рр. ЦК КП(б)У та керівництво Української Радянської Соціалістичної Республіки (УРСР) ухвалило рішення про перенесення столиці радянської України з Харкова до Києва. Більшовицький уряд здійснив переїзд 24 червня 1934 р., де перед ними постало питання про місце розташування урядових установ у Києві [2]. Тому було підготовлено проект створення та забудови Урядового центру Києва з грандіозним 34-метровим пам'ятником Леніна [3]. Поряд з урядовими установами мала знаходитися площа-плац, де планували проходити паради та мітинги.

Автором проекту був ленінградський архітектор І. Лангбард [2]. З метою його реалізації було ухвалено рішення зруйнувати ансамбль Михайлівського Золотоверхого собору, Трьохсвятительську церкву, будівлю Присутніх місць, пам'ятник Богдану Хмельницькому і Софійський собор [2]. Реалізація плану розпочалася у 1934 р. 14 серпня 1937 р. на велике православне свято Маковія більшовики вибухом зруйнували приміщення Михайлівського Золотоверхого монастиря, збудованого у 1108-1113 рр. князем Святополком Ізяславичем [3]. Щоб заспокоїти уряди країн Європи ЦК КП(б)У став ініціатором організації та проведення вченими радянської України та СРСР «наукового дослідження» щодо історичної цінності собору. З цією метою була створена спеціальна комісія, яку змусили підписати акт, в якому говорилося про те, що «собор як пам'ятка культури «не становить ні культурної, а ні історичної цінності» [4]. Прикро, але майже всі члени комісії підписали акт про руйнування собору. Серед них був і відомий вітчизняний кінорежисер Олександр Довженко [7]. Відмовився підписати акт лише один член комісії. Ним був відомий український вчений, археолог і мистецтвознавець Микола Макаренко (1877-1938), який за свою принципову позицію згодом був репресований більшовиками [4].

З об'єктивних причин проект забудови урядового кварталу так і не було реалізовано. Із переліку запланованих будівель більшовикам вдалося збудувати лише будівлю міського комітету КП(б)У (нині Міністерство закордонних справ) [3]. Перед знищенням собору з нього зняли фрески, мозаїки та рельєфи. Переважну більшість фресок і мозаїк більшовики перевезли до Москви (Третьяковська галерея), Ленінграду (Ермітаж), а мозаїчна композиція «Євхаристія» була передана до Софійського собору [4]. Серед найвідоміших мозаїчних творів до Третьяковської галереї передали мозаїку «Дмитро Солунський». Ряд інших вивезли до Новгороду та інших міст Росії [5]. Ряд зразків емальованого розпису було передано на збереження до Києво-Печерської Лаври [8]. Вивезенням фресок та мозаїк зі стін собору займалася спеціальна комісія, яку очолював керівник мозаїчної майстерні Ленінградської академії мистецтв відомий професор В. Фролов (1874-1942).

Зразки монументального мистецтва Русі збереглися до наших днів дуже мало. Фрески і мозаїки X-XI ст. майже не збереглися. Про них ми можемо дізнатися лише з письмових джерел. Зокрема, в багатьох джерелах можна отримати відомості про окремі їхні риси. Однак в переважній їхній більшості можна отримати відомості лише про оздоблення Успенського собору Києво-Печерської лаври [9]. Монументальне живопис України-Русі кінця XI - XII ст. має важливе значення для вітчизняної культури. Адже, саме в цей період на території Русі утвердилися загальні риси та принципи внутрішнього монументального оздоблення християнських храмів. По-перше, вони продовжували вироблені іконографічні традиції мозаїко-фрескового

ансамблю Софійського собору у Києві. По-друге, саме в цей період розпочався перехід до нових художніх та стилістичних пошуків у монументальному мистецтві Русі [9]. По-третє, споруджені в цей час Успенський собор Києво-Печерської лаври та Михайлівський Золотоверхий собор стали певним еталоном для подальшого сакрального будівництва всіх інших храмів Русі. Особливо у внутрішньому оздобленні нових православних храмів [9]. Чітко дану рису ми можемо прослідкувати на прикладі Михайлівського Золотоверхого собору, який одночасно ніс ряд рис притаманних константинопольській архітектурній традиції і мав ряд нових новаторських підходів у будівництві та внутрішньому оздобленні. Дана сакральна споруда – поєднувала ранні зразки комнінівського стилю та нові естетичні та стильові підходи [9]. Окрасою Михайлівського Золотоверхого собору були численні фрески та мозаїки, які оздоблювали його стіни, стелі та підлоги. Зокрема, підлоги храму були викладені великими червоними шиферними плитами, інкрустованими мозаїкою [9]. Переважна більшість дослідників акцентують особливу увагу на значну цінність фресок собору, які мали унікальний колорит [9]. В монументальному оздобленні храму ми можемо знайти й ряд іконографічних новацій. Зокрема, на фресці Благовіщення постать Богородиці вперше на території Русі зображена сидячи. В наступні століття така типологія зображення Богородиці стане більш поширеною [9].

В роки Незалежності ініціатором відродження Михайлівського Золотоверхого собору у Києві був відомий український письменник Олесь Гончар. Його ініціативу підтримали керівництво України та широка громадськість. Спільними зусиллями у 1998 р. вдалося відбудувати дзвіницю, а у 2000 р. і сам Михайлівський Золотоверхий собор [6]. Загальна площа мозаїк, що збереглися – 45 м².

Отже, історія Михайлівського Золотоверхого собору потребує подальшого вивчення й дослідження, а також активного залучення ЮНЕСКО та інших міжнародних організацій до повернення Україні монументального живопису вивезеного на територію Росії з цього храму.

Список використаних джерел

1. Мозаїка. Енциклопедія сучасної України. URL: <https://esu.com.ua/article-69570> (дата звернення: 10.04.2024).
2. Підрив соборів і гігантоманія – як більшовики творили обличчя Києва? URL: https://gazeta.ua/articles/history/_pidriv-soboriv-i-gigantomaniya-yak-bilshoviki-tvorili-oblichchya-kiyeva/524366 (дата звернення: 10.04.2024).
3. Храм на руїнах. Як більшовики знищили символ України. URL: https://tvoemisto.tv/news/sogodni_viryany_vidznachayut_medovyy_spas_abo_mak_oveya_tradytsii_svyata_122388.html (дата звернення: 10.04.2024).

4. У 1937 р. на св'ято Маковія советська влада вчинила ганебний злочин. URL: <https://denzadnem.com.ua/istoriya/63444> (дата звернення: 10.04.2024).
5. Окрадений і знищений Золотоверхий. URL: <https://ridna.ua/2021/08/okradenyu-i-znyshchenyu-zolotoverkhyu/> (дата звернення: 10.04.2024).
6. Ніжинська Т. Поставши з попелу: цікаві факти про Михайлівський Золотоверхий собор. URL: <https://bigkyiv.com.ua/povstavshy-z-popelu-myhajlivskyj-zolotoverhuj-sobor/> (дата звернення: 10.04.2024).
7. Відроджена святиня столиці: до свята згадуємо цікаві факти про Михайлівський Золотоверхий собор. URL: <https://vechirniy.kyiv.ua/news/90707/> (дата звернення: 10.04.2024).
8. Михайлівський Золотоверхий собор. URL: <https://7chudes.in.ua/nominaciyi/myhajlivskyj-zolotoverhuj-sobor/> (дата звернення: 10.04.2024).
9. Мозаїки і фрески в системі оздоблення храмів Київської Русі кінця XI – початку XII ст. Нариси з історії українського мистецтва. URL: <https://ukrartstory.com.ua/tekst-statti/mozajiki-i-freski-v-sistemi-ozdoblennja-xramiv-kijivskoj-rusi-kin-xi-poch-xii-st.html> (дата звернення: 10.04.2024).
10. Фреска. URL: <https://kaminy.lutsk.ua/a0932-freska/> (дата звернення: 10.04.2024).
11. Мистецтво фрески. URL: <https://lihtaryk.com.ua/mistecztvo-freski/> (дата звернення: 10.04.2024).

**ВСЕВОЛОД ІВАНОВИЧ НАУЛКО (1933-2018) – ВІДОМИЙ
ВІТЧИЗНЯНИЙ ЕТНОЛОГ, АРХЕОГРАФ, ДОСЛІДНИК КУЛЬТУРИ
ТА ПОБУТУ НАРОДІВ УКРАЇНИ**

Ф. М. Проданюк, кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри філософії та культурології

А. Багієва, студентка

Київський національний університет технологій та дизайну

Ключові слова: етнологія, етнографія, народознавство, вчений, Всеволод Наулко, народ, етнос, українці, культура, побут.

Вивчення етнічної історії українського народу, його розселення, особливості побуту та культури, ментальність українців має важливе наукове та практичне значення. Особливо актуальним вона стало в сучасних умовах.